

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України
Матвієнко Ольги Василівни на дисертаційне дослідження
Овчарук Оксани Василівни «Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах-членах Ради Європи», поданого на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Дисертація О.Овчарук присвячена дослідженню теорії та практики шкільної освіти для демократичного громадянства (ОДГ) в країнах-членах Ради Європи. Формування засад активного демократичного громадянства серед шкільної молоді є надзвичайно важливим завданням вітчизняної освіти, особливо у контексті глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розбудови демократичних інститутів та утвердження європейської ідентичності українських громадян.

Актуальність представленого дослідження зумовлена, викликами, що стоять перед шкільною молоддю у сучасному суспільстві, приверненням уваги до культурного різноманіття й міжкультурного діалогу, швидким поступом цифрових технологій та розширенням доступу до світових та європейських практик демократичної участі, важливістю та необхідністю демократизації освіти та шкільного середовища.

Сьогодні шкільна освіта знаходиться на вістрі реформ, що пов'язані з новою українською школою (НУШ), оновленням освітніх програм, стандартів, підготовкою вчителів та створенням інноваційних методик навчання. Тому важливим вбачається необхідність оновлення шкільних практик громадянської освіти новими інтерактивними методами навчання, інтегруванням до змісту шкільної освіти демократичних тематик, створення умов для вчителів та керівників шкіл для використання ІКТ для реалізації громадянської освіти.

У дослідженні О.В. Овчарук розв'язані актуальні завдання, що мають науково-теоретичне і практичне значення для розвитку демократичного середовища школи. Зокрема, вперше автором цілісно досліджено становлення і розвиток освіти для демократичного громадянства у країнах Ради Європи; обґрунтовано авторську періодизацію етапів становлення та розвитку освіти для демократичного громадянства в країнах Ради Європи; виокремлено механізми та моделі запровадження громадянознавчих курсів в шкільній освіті європейських країн; запропоновано інструментальну систему підтримки середовища школи для реалізації ОДГ та виокремлено роль

цифрових інструментів та засобів у розбудові інформаційно-освітнього середовища школи; надано пропозиції та виокремлено перспективи щодо реалізації ОДГ в Україні.

Високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується адекватно використаними методами дослідження, логікою викладу змісту роботи, значною інформаційною насиченістю дисертації. Виконана робота свідчить про вміння автора систематизувати і узагальнювати наукові та практичні напрацювання у історичних періодах, робити порівняльно-педагогічний аналіз, виокремлювати головне для опису тенденцій, пропонувати рішення та бачити перспективи розвитку обраної проблеми дослідження.

Дисертація складається зі чотирьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаної літератури, додатків. У першому розділі розкрито становленні ідей демократичного громадянства у країнах-членах Ради Європи у історичній ретроспективі, виокремлено етапи становлення та розвитку цього напрямку, описано механізми та моделі запровадження громадянсько-освітніх курсів в шкільній освіті європейських країн. У другому розділі дисертанткою окреслено стратегії Ради Європи та ЄС у впровадженні ОДГ, виокремлено компетентнісну парадигму ОДГ, здійснено опис досвіду країн Східного партнерства (Азербайджан, Білорусь, Грузія, Вірменія, Молдова, Україна). У третьому розділі дисертанткою розкрито тенденції розбудови змісту ОДГ, подано сутнісні характеристики рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи, розглянуто цифрове громадянство, як сучасний напрям розбудови ОДГ, описано загальношкільний підхід до створення демократичного середовища у ЗЗСО. Четвертий розділ присвячено змістовому наповненню ОДГ та громадянській освіті зокрема, інтеграції змісту, форм та методів освіти для демократичного громадянства у контексті підходів Ради Європи, ролі громадських організацій, подано пропозиції для вітчизняних фахівців.

Послідовно розкриваючи історичний соціально-політичний контекст розвитку освіти, що пов'язаний з демократичним громадянством, автор дійшла висновку, що ОДГ є новим та сучасним явищем, яке знаходиться на етапі свого впровадження в Україні та країнах РЄ і потребує подальшого розвитку. Аналіз концептуальних засад дослідження авторка проводить навколо двох ключових категорій – громадянська освіта та освіта для демократичного громадянства.

Цінним є узагальнення історіографії нормативно-правової підтримки ОДГ у міжнародному вимірі, що здійснено на основі значної бази документів

з освітньої політики Ради Європи та ЄС і що дозволило дисертантці виокремити етапи та характеристики розвитку ОДГ.

Дослідниця представила багатий понятійно-термінологічний інструментарій, що свідчить про ґрунтовно здійснений аналіз зарубіжних джерел з питань ОДГ, узагальнила й виокремила поняття ОДГ. На основі аналізу освітніх програм з ОДГ у країнах РЄ, авторка з'ясувала, що провідною тенденцією та стратегічною основою розроблення й реалізації ОДГ є компетентнісна парадигма, що і є ознакою сучасних освітніх реформ.

Заслуговує на увагу й те, що узагальнюючи досвід країн Ради Європи та країн-членів Східного партнерства, автор виокремлює загальношкільний підхід у впровадженні ОДГ, що є важливим для усвідомлення сутності ОДГ. У роботі подано приклади створення мережі шкіл на основі загальношкільного підходу в Україні в рамках проекту «демократична школа» Європейського центру ім. Вергеланда, який є на сьогодні унікальним явищем в освіті.

У контексті аналізу досвіду впровадження ОДГ у країнах Східного партнерства дослідниця виокремлює відповідну стратегію як частину політики у Європі, в тому числі й у галузі освіти для демократичного громадянства, оскільки ці країни мають схожий досвід освітніх реформ.

Важливим, на наш погляд, є аналіз змістових складових ОДГ на основі Довідкової рамки компетентностей для культури демократії Ради Європи, що є основою сьогодні для розроблення освітніх стандартів та програм з цих питань. Дослідниця спирається на рамку та дескриптори культури демократії (цінності, ставлення, вміння, знання та критичне розуміння), а також шляхи формування цих якостей в учнів, підходи до впровадження ОДГ, інструменти для оцінювання навчальних результатів і досягнень систем освіти в галузі ОДГ.

Заслуговує на увагу запропонована дисертанткою система інформаційної підтримки ОДГ, що включає широке використання цифрових засобів та інструментів для створення цифрового середовища ОДГ у школі, а також звернення до питань цифрового громадянства, як ознаки сучасної європейської ідентичності. Це є особливо актуальним сьогодні в умовах вимушених карантинних заходів, пов'язаних з поширенням пандемії COVID-19 та переходу закладів освіти на дистанційне навчання.

Також важливим здобутком дослідження є запропоновані Оксаною Василівною пропозиції для вітчизняних фахівців, що містяться у четвертому розділі монографії, які побудовані відповідно до рівнів прийняття рішень та суб'єктів освітньої дії.

Позитивним є й те, що авторка брала участь у багатьох ініціативах Ради Європи безпосередньо і мала можливість вивчати, як впроваджується ОДГ на

міжнародному рівні в школах, в установах післядипломної освіти та громадських організаціях. Вважаємо, що робота містить цікаві й цінні практичні напрацювання Оксани Василівни, які свідчать про досвід впровадження ОДГ в Україні та країнах Східного партнерства, це значно збагатило роботу та дало можливість виокремити рекомендації й окреслити перспективи впровадження ОДГ в Україні.

На нашу думку, необхідно привернути особливу увагу до «Додатків» (ст.337-399), що розміщені на 99 сторінках дисертації (А,Б,В-П), на які авторка рясно посилається у дослідженні, що значно розширюють і поглиблюють роботу. Адаптовані дослідницею матеріали додатків, зокрема й укладений авторський Глосарій, носять інформативний і практичний характер. Представлені «Додатки» є свідченням валідності здійсненого Оксаною Василівною аналізу і авторських висновків, а також є викликом для майбутніх досліджень з даної проблеми.

Заслуговує на увагу джерельна база дисертаційного дослідження – 684 джерел, з яких 295 – зарубіжні публікації та міжнародні документи. Основні результати дослідження О.В.Овчарук відображені у 77 публікаціях, чотири з яких опубліковано у наукометричних базах Scopus Web та of Science.

Наукові положення, теоретичні обґрунтування, практичні рекомендації й висновки є результатами здійсненого О.В.Овчарук цілісного, ґрунтовного та завершеного дослідження і заслуговують на нашу загальну позитивну оцінку.

Оцінюючи позитивно виконану дисертаційну роботу, ми вважаємо за потрібне висловити певні пропозиції та окреслити дискусійні питання:

1. У авторефераті та дисертації виявлені суперечності досліджуваної проблеми є досить категоричними, наприклад, «відсутність ефективних шкільних моделей освіти для демократичного громадянства», «невідповідність існуючих навчальних програм і сучасного навчально-методичного супроводу» та ін., варто було б врахувати ті позитивні зрушення, що на сьогодні вже відбулись в українській системі освіти і які описані у роботі та уточнити це у висновках.

2. Оскільки ОДГ носить наскрізний характер, у додатках варто було б дати приклади інтегрування елементів ОДГ у конкретні освітні програми за предметами.

3. Окремий параграф можна було б присвятити питанням підвищення кваліфікації вчителів та структуруванню елементів і змістового наповнення такого процесу.

4. У розділі 3.2., де йде мова про цифрове громадянство, слід звернути увагу на останні розробки у даній галузі, зокрема Європейського

фонду освіти, програм для педагогів UNESCO, INTEL та Microsoft, що оперують такими елементами, як відповідальне ставлення до застосування цифрових ресурсів та технологій, безпечна поведінка в мережах, цифрові навички та ін. у контексті ОДГ.

5. При вивченні стану проблеми розвитку ОДГ варто було б здійснити опитування під час апробації дослідження, де визначити думку, ставлення респондентів з числа вчителів до питань впровадження ОДГ та відповідних очікувань від цього процесу. Відповідна оцінка була б цікава від представників органів влади, керівників освіти та їхнього бачення політики впровадження ОДГ в Україні.

Висловлені зауваження, однак, не знижують високої теоретичної і практичної цінності проведеного Оксаною Василівною Овчарук дослідження. Автореферат, монографія та публікації у фахових і наукометричних виданнях, свідчать про широку апробацію результатів досліджуваної проблеми.

Загальний висновок. Дисертація О.В.Овчарук є завершеним дослідженням, у якому отримано нові науково обґрунтовані результати. Текст роботи характеризується глибиною аналізу, має теоретичну та практичну значущість і в сукупності є суттєвим для розвитку теорії та практики системи шкільної освіти в Україні.

Дисертація Овчарук Оксани Василівни «Теорія і практика шкільної освіти для демократичного громадянства в країнах-членах Ради Європи» за змістом, завершеністю, достовірністю отриманих результатів та новизною відповідає вимогам до докторських дисертацій згідно Постанови Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. МОН України щодо докторських дисертацій, а її автор Овчарук Оксана Василівна на присудження ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

02.09.2021

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри педагогіки
і методики викладання іноземних мов і
інформаційно-комунікаційних технологій
Київського національного
лінгвістичного університету

О.В. Матвієнко